Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KALUNDBORG KIRKE

VED J. S. MØLLER



UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT
SÆRTRYK AF »FRA HOLBÆK AMT« 1924

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

KALUNDBORG KIRKE

VED J. S. MØLLER

MED 10 ILLUSTRATIONER

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT
SÆRTRYK AF »FRA HOLBÆK AMT« 1924

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

KALUNDBORG KIRKE

Af J. S. Møller.

Som et Led i »Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker«s højst fortjenstfulde Udgivervirksomhed er i 1922 udkommen: »Kalundborg Kirke« af Mogens Clemmensen og Vilh. Lorenzen.

Bogens meget anselige Format og øvrige Udstyr med fortrinlige Fotografier og Plancher er Emnet og dens Formaal værdig. Thi den henvender sig ogsaa til en international Læsekreds, Kirken tilhører nemlig Verdensarkitekturen, er derfor ogsaa ledsaget af engelsk Tekst. Økonomiske Bidrag til Bogens Udgivelse er da ogsaa ydet dels af Holb. Amts øk. Selskabs Sparekasse, dels af nogle Borgere i Kallundborg. Af dette Nationalværk, som Bogen i Sandhed er, skal her gives et Referat — ogsaa fordi den ikke kan formodes at ville komme i ret manges Eje[1]).

Kalundborg Kirke er, som bekendt, en Centralkirke, hvis Plan udgør et ligearmet, »græsk« Kors (Fig. 1) med et ottekantet Taarn over Enden af hver af de 4 Korsarme og et højere firkantet Taarn i Midten, den sidste baaret af 4 Granitpiller, en saare dristig Konstruktion. Forf. fastslaar, at Traditionen sikkert har Ret, naar den har fastholdt, at Byens Grundlægger, Esbern Assersøn med Tilnavn Snare,

[1]) Bogen er udkommen i 245 Salgseksemplarer, der koster 15 Kr., samt 55 nummererede Ekspl.

har bygget den i Slutningen af det 12. Aarh. Som andre Centralkirker har den været en B o r g k i r k e, beregnet fortrinsvis for Esbern Snare og hans Husstand. Den ligger da ogsaa midt i den gamle By, paa Toppen af den da stejle bakkeformede Halvø.[2])

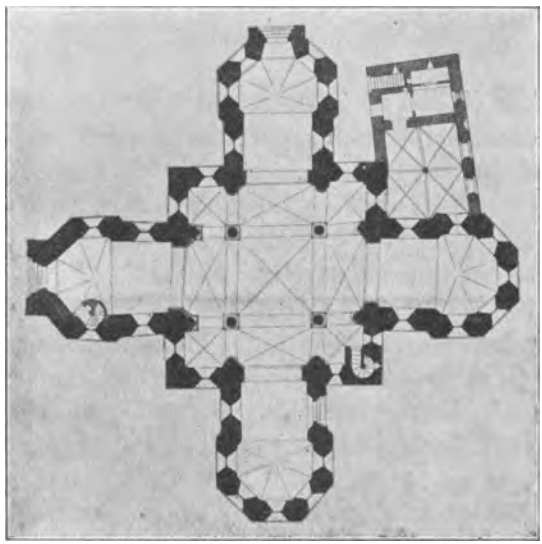

Fig. 1. Grundplan. Den sydlige Korsarm vender nedad. I det sydøstlige Hjørne ses Vindeltrappen. Tilbygningen mod Nord er Sakristiet.

Den indgaaende arkitektoniske Beskrivelse ved M o g e n s C l e m m e n s e n er et Resultat af den gennemgribende Restaurering af Kirkens Indre, der foretoges i Aarene 1917—21 under Ledelse af Arkitekt A. Clemmensen med den ene af Forf., Arkitekt Mogens Clemmensen, som Medarbejder. Ved denne lykkedes det at fremdrage og genfremstille Kirkens Indre og tildels dens Ydre i alle Enkeltheder i dens

[2]) Om Esbern Snares gamle By kan henvises til Dr. Vilh. Lorenzens Afhandling i denne Aarbog.

oprindelige Form. Ved Restaureringen i 1867—71 (Midtertaarnet var styrtet ned i 1827) blev nemlig mange af Kirkens Enkeltheder gengivne i en misvisende Form.

Ved Restaureringen har Portalerne mod Vest og Nord faaet de oprindelige kamtakkede Fremspring (Fig. 2), ligesom den tilmurede Dør mod Øst blev aabnet og forsynet med en Dør (Fig. 1). Vinduerne, der findes i usædvanligt stort Antal, og som allerede i Middelalderen var gjort større, er nu alle i den oprindelige Form og Højde over Gulvet. Ved den sidste Restaurering var de lavede baade bredere og betydeligt højere end nu, men lavtsiddende; de er nu baade anbragt bedre og giver, da de er anbragt højere i Murene, en usædvanlig smuk Lysvirkning i Kirkerummet. En indvendig Vindeltrappe op til Rummet over Hvælvingerne i det sydøstre Hjørne, der var fyldt allerede i Middelalderen, er genfremstillet (Fig. 1).

Det synes, at de 4 Korsarmetaarne, der gør Kirken saa enestaaende i Samtidens Arkitektur, ikke har været planlagt og paabegyndt fra først af, men først under Arbejdet; herpaa tyder bl. a. den Dristighed, hvormed Bygmesteren har ladet Vægten af Taarnenes tre Sider hvile paa den kun en Sten tykke Hvælving i Stedet for at sørge for indvendige bærende Pilastre og Buer. De har jo imidlertid staaet godt i ca. 750 Aar og ser ud til nok at kunne staa ogsaa i Fremtiden; de holdt jo endog, da Midtertaarnet styrtede ned i Kirken og knuste Midterhvælvingen m. m.

Tagene som Taarnspirene har oprindelig været dækket med Bly. Om Spidsgavlene, hvormed Taarnsiderne afsluttes (Fig. 2), oprindelig har eksi-



Fig. 2. Kirken — set fra Nordvest. Bygningen i Forgrunden er Ligkapellet, tidligere Rektorbolig (fra 15. Aarh.).

steret, er betvivlet; man har saaledes ment, at Afslutningen har været en Murkrone. Spørgsmaalet kan nu ikke afgøres, da alle Spidsgavle helt nedtoges og ommuredes i 1870; men det synes, at Spidsgavlene

paa Midtertaarnet samt paa det østre og vestre Taarn dog blev opsat i tidlig gotisk[3]) Tid, men ikke paa de andre to Taarne, for ligesom at markere Kirkens Længderetning. De firkantede, diagonalt stillede Huller, der findes over de ejendommelige Taarnvinduer, har givet Anledning til forskellige Gisninger.[4]). Forf. slutter sig til dem, der mener, at de har været brugt til deri at anbringe Bomme for et udvendigt Galleri af Træ, som kunde benyttes til Forsvar i urolige Tider.

Før Restaureringen var V æ g g e n e i Kirkens Indre cementpudsede fra Restaurationen i 1870; derved var mange Enkeltheder dels blevne forvanskede, dels skjult. Da al Pudsen nu huggedes af, kom disse Enkeltheder frem igen, saa Kirken nu indvendig fremtræder i sin oprindelige Skikkelse helt og fuldt, blot med den Forskel, at Væggene da var rødmalede og Fugerne optrukne med hvidt, medens de nu staar med de naturlige røde Sten med deres naturlige lyse Fuger. Alene Hvælvingerne og Buesmigene i Vinduer og Døre staar hvidkalkede (Fig. 5). En Rest af den oprindelige Maling staar bevaret i et Korvindue. Ved Restaureringen kom her navnlig de meget smukke, rigt profilerede, m u r e d e H a l v s ø j l e r, Pilastre[5]) og False paa hver Side af Buerne ind til Korsarmene frem og restaureredes, dem havde Cementen ganske glattet ud. I vestre og østre Korsarm er Pilastrene prydede med f o r s æ n k e d e H a l v s ø j l e r (Fig. 4), lignende findes i Klosterkirkerne i Ringsted og Vitskøl, i Domkirken i Aarhus og i enk. andre danske Kirker — men i øvrigt kun i et Par belgiske Kirker fra samme Tid. Ogsaa Skibets Hvælvinger (Kryds-

[3]) d. e. Stilarten i den senere Middelalder (»Spidsbuestil«).
[4]) Herom kan henvises til Afhandl. i »Archiv for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1895 og 1898.
[5]) d. e. flade Vægpiller.

hvælving uden Ribber, medens der er Tøndehvælvinger i Korsarmene nærmest Skibet og kantede Kupler i

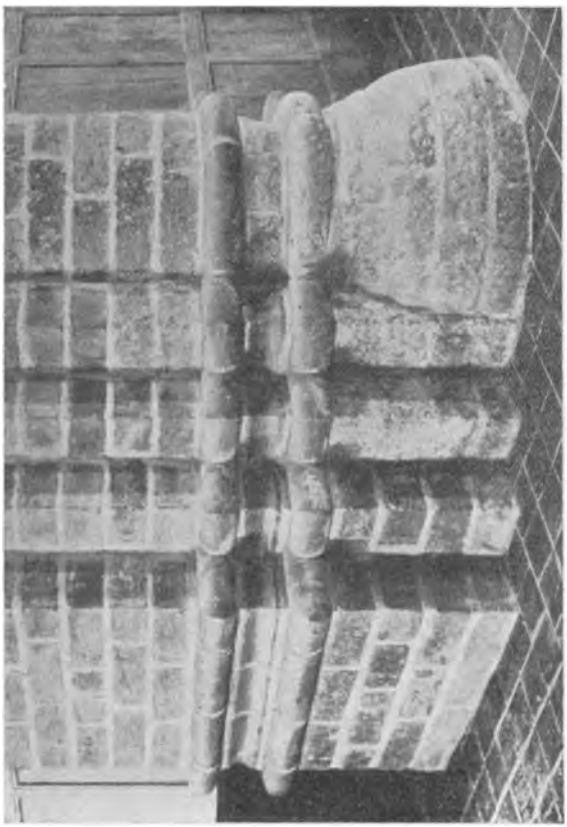

Fig. 3. Søndre Halvsøjlebase med False og Pilaster.

Taarnene) har faaet den oprindelige Form, der ved Undersøgelsen kunde konstateres. De nordre og søndre Halvsøjle-Baser[6]) er mærkelige, fordi de ikke hører hjemme i den Stenarkitektur, der har været Forudsætningen for Kallundborg Kirke, men i den nor-

[6]) Basis = Søjleskaftets Fodstykke.

diske Træarkitektur, saaledes som den endnu findes i norske Stavkirker (Fig. 3). Vestre og østre Halvsøjle-Baser er derimod af en helt anden Type, firkan-

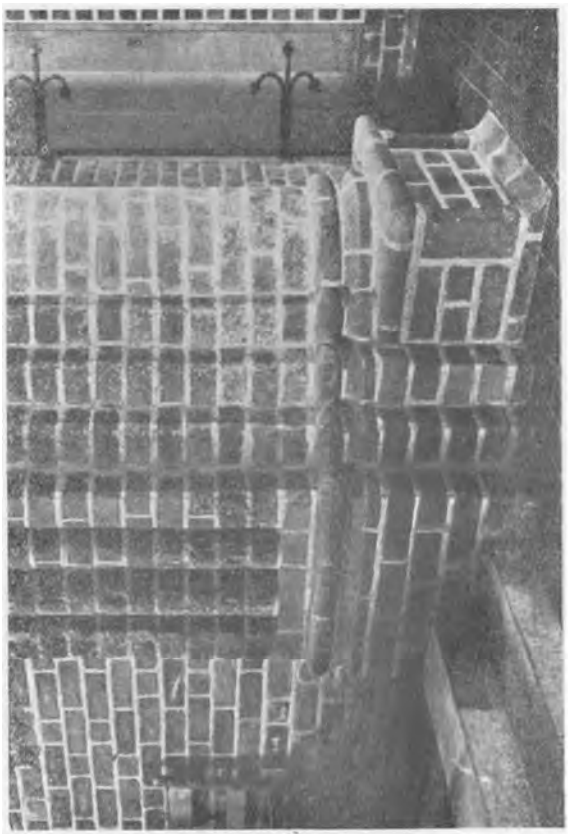

Fig. 4. Østre Halvsøjlebase samt Pilaster med forsænkede Halvsøjler.

tede, medens de andre er kubeformede. Men alle er dog forskellige i Enkeltheder. Korsarmsbuerne er nu, som oprindeligt var, pudsede og hvidkalkede indtil en halv Sten fra Kanten; disse Gjordbuers røde Kanter tegner sig virkningsfuldt

mod det hvide og fremhæver Bygningens Konstruktion.

Medens Korsarmene er ganske enkle, uden særlig



Fig 5. Kirkens Indre — set fra Orglet. I det fremspringende Hjørne til højre ses Døren til Vindeltrappen.

arkitektonisk Udsmykning, er selve Skibet da rigt udstyret, hvortil kommer de 4 vældige, om end ret slanke, 6,2 m høje Granitsøjler med svære firkantede Baser af Form som omvendte Tærningkapitæler[1]) og med trapezformede Kapitæler foroven,

[1]) Kapitæl = Søjleskaftets Hoved (af Latin: caput, Hoved).

nedadtil ottekantede. Søjleskaftet bestaar af to Stykker, hvoraf det nederste foroven danner en Ring midt paa Søjleskaftet. Opad er de indbyrdes forbundne med rundbuede Gjordbuer som i Korsarmene,



Fig. 6. Døbefont af Granit.

der bærer Midttaarnets Mure (Fig. 5). »Det er en saare dristig Tanke ovenpaa disse af to Stykker sammensatte Søjleskafter af forholdsvis ringe Tykkelse at bygge et højt og svært Taarn«. Naar dette styrtede ned i Kirken 1827, skyldtes dette dog i og for sig ikke Konstruktionen, men senere Grave under Kirkens Gulv.

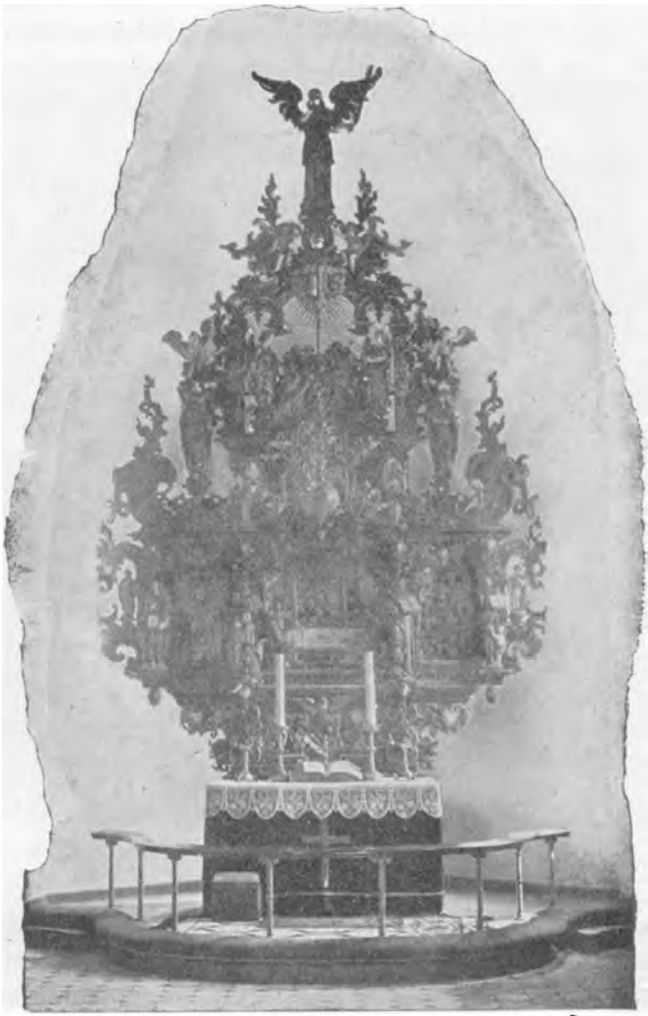

Fig. 7. Altertavle.

I Jordfylden fandtes enkelte glaserede Fliser, der vel næppe var de oprindelige, men dog tidlig gotiske. Efter disse blev der da lagt et nyt Gulv af grønne og brune Fliser som de gamle.[8])

Det kan antages, at der oprindelig har været et Træpulpitur der, hvor det ny Træpulpitur med det ny Orgel nu findes, formodentlig til Brug for Borgens Herskab under Gudstjenesten.

Samtidig med Kirken er dens Døbefont (Fig. 6) af Granit; Kummen er hugget af en Sten med en kraftig »Tovsnoning« langs Randen og et Palmetmotiv[9]) i Relief af lombardisk Oprindelse paa Siden; Foden er dannet som et omvendt Trapezkapitæl, hvis Form ganske svarer til Søjlernes Granitkapitæl i Skibet.

Paa Alteret staar en lille romansk[10]) Krucifix-Figur, udført i Bronze.

Udenfor den her refererede Bogs Emne skal endvidere kortelig gøres opmærksom paa det i en senere Tid tilkomne, der har Værdi: Den skønne og fortrinlig udskaarne Altertavle fra 1650 i dristig Barokstil er et Værk af Holbæk-Mesteren Lorents Jørgensen[11]), bekostet af Hans Lindenov d. Y. og Hustru, Elisabet Augusta, hvis Vaaben findes derpaa (Fig. 7). I Midterfelterne: Christi Fødsel, Nadve-

[8]) Det tidligere hæslige Stoleinventar erstattedes samtidig af smukke løse Stole samt en fast Bænkerad langs de to Korsarmes Vægge. Træet hertil som til Pulpituret og Inventaret i Sakristiet er lavet af gammel Eg fra en Stubmølle.

[9]) Palmetten, d. v. s. lille Palme, fordi den minder om de bøjede Blade i et Palmetræs Krone.

[10]) Den romanske Stil tilhører den tidligere Middelalder, kaldes ogsaa »Rundbuestil«.

[11]) Om denne se: Chr. Ax. Jensen: Lorents Jørgensen, Billedsnider., Fra Holbæk Amt IV, S. 5 ff., og sammes: Danmarks Billedsnidere. 1911.

ren og Himmelfarten, til Siderne: Korsfæstelsen og Opstandelsen. Endvidere forestiller forskellige fritstaaende Figurer Evangelisterne, Moses o. a. I den gamle, murede Alterfod findes et Relikviegemme,



Fig. 8. Sakristiets Indre.

hvori et Relikvie nedlagt i en Blykapsel. Af Alterkarrene er en Sølvkande fra 1680, en sølvforgyldt Kalk og Disk fra 1681; navnlig den sidste er et meget smukt Arbejde.

I Døbefonten et Messingfad med Byens Vaaben.

Af Lysekronerne er den midterste fra 1594, den i Koret hængende fra 1713.

I Kirkerummet hænger bl. a. et Epitafium fra 1661 over Præsten Lauritz Nielsen Gram og Hustru, Maren Pedersdatter; herpaa er malet en Fremstilling af Kirkerummet, der har været til nogen Støtte ved Restaureringen.

Nyere end Kirken er det gotiske Sakristi i to Stokværk, hvoraf det øverste er yngst; i den senere Middelalder tilbyggedes den østre Korsarm mod Nord. Sakristiet, hvis Inventar er nyt, er et skønt Rum med et krydshvælvet Loft med Ribber, der i Midten bæres af en lille ottekantet Granitsøjle (Fig. 8).

Vel synes Kirkens Indre lille i Forhold til dens imponerende Ydre. »Trods den stærke Opdeling af Rummet virker det dog usædvanlig harmonisk paa Grund af de gode Proportioner og velafvejede Enkeltformer, og de mange højtsiddende Vinduer, i deres stadigt vekslende Stillinger, giver Rummet en malerisk og afvekslende Lysvirkning, der fordeler Lys og Skygge under Rummets Hvælvinger paa en egen besnærende Maade«.

Samme Forf. har dernæst givet en Udredning af Kirkens danske Slægtninge, der er saare interessant. Kalundborg Kirke slutter sig nøje til den Gruppe af de ældste danske Teglstenskirker, der opførtes i Slutningen af 12. Aarh., særlig de 3 store Klosterkirker, Ringsted, Sorø og Vitskøl[12]), men danner dog i flere Henseender en Særstilling og har Enkeltheder, der ikke findes i de øvrige samtidige Kirker.

Typisk for disse Kirker er Halvsøjlerne med den særlige danske Kapitælform, Trapezkapitælet med de

[12]) Vitskøls Ruiner er fremdragne og istandsatte i Aarene 1895—1903.

afskraaede Hjørner; de mærkelige Søjlebaser ved søndre og nordre Korsarmbuer (Fig. 3) stammer, som nævnt, fra den ældre Træarkitektur her i Landet, men lignende findes dog i Granit under Pulpituret i Fjenneslev Kirke, hvor der er indhugget Ornamenter, der nøje svarer til Ornamenterne paa Døbefonten, saa man maa antage, at samme Stenhugger har arbejdet i begge Kirker. Søjlerne i Fjenneslev har ogsaa Kapitæler, som paa de store Granitsøjler i Kalundborg. Men Fjenneslev var jo Esbern Snares Fædrenehjem; Kirken dèr var opført af hans Fader, men Pulpituret først indbygget i Esbern Snares Tid. Andre Enkeltheder findes ogsaa i andre danske Kirker. Derimod er den her benyttede Form paa Dobbeltvinduer med Søjle og halvrund Nische med smalt Skydeskaar (Fig. 2) ikke kendt andet Steds fra, hverken her i Landet eller andetsteds; mulig har ogsaa de skullet tjene til Forsvar. De to Portalers kamtakkede Fremspring synes her at vise sig for første Gang i dansk Arkitektur, de blev almindelige i den senere Middelalder. Af disse og andre Enkeltheder slutter Forf., at Kalundborg Kirke virkelig er opført af Esbern Snare, antagelig i Aarene 1170—1190, Begyndelsen falder sammen med Aaret for Byens Grundlæggelse, samt at det er samme



Fig. 9. Savsnitsskifter paa Gesims.

Bygmester, der har opført de lidt ældre Kirker i Ringsted og Sorø.

Vilh. Lorenzen har endelig givet en Fremstilling af Kirkens udenlandske Forbilleder, der ikke er mindre interessant. En Bygning som Kalundborg Kirke udspringer jo ikke af en Bygmesters Hjerne, født alene af hans Tanker, af hans Geni; den har selvfølgelig dybe Rødder i Fortids Arkitektur.

Det firkantede Midterparti (Fig. 1) er som en Bygning for sig, delt i 3 Skibe med et større kvadratisk Midtfag og smaa kvadratiske Fag i Hjørnerne samt smalle, aflange Fag udfor Midtfaget. »Denne Komposition giver Kalundborg Kirkes Hovedparti en særlig Stilling indenfor Verdensarkitekturen, overordentlig sjælden som den er udenfor det af byzantinsk Kunst beherskede Omraade«. Dette Planmotiv lader sig føre tilbage til hellenistisk-romersk Bygningskunst og fik tidlig i Middelalderen en frodig Udvikling i Lilleasien og Armenien, senere i Byzantz. Kirker af denne Art havde en Midtkuppel, der bares af 4 Søjler. Men samme Motiv findes ogsaa i Italien, nemlig i Kirken San Lorenzo i Milano (fra 6. Aarh.), der dog har større Dimensioner, og i det lille Kapel, San Satiro, i samme By (fra Aar 876); endelig findes paa europæisk Grund kun endnu en Kirke af samme Grundtype, St. Germigny des Prés ved Orléans; de to sidste har over Midterkuplen et Taarn. Efter San Satiros Opførelse vides ingen Kirke af denne Type i noget af Kristenhedens Lande at være opført — før 300 Aar efter i Kalundborg.

Denne fik dog ikke Kuppel som de andre, men en almindelig Krydshvælving i Højde med de andre Hvælvinger; den fik 4 slanke Søjler som San Satiro, ogsaa disses Kapitæler leder Tanken hen paa

Norditalien, og de kom til at tjene som Underbygning for et højt og svært Centraltaarn. Ogsaa San Satiro havde Taarn.

Kirkens Midterparti leder da Tanken hen paa Norditalien, særlig paa Milano; dets Rødder er Antikens Lande.

De 4 Korsarme med Taarne er imidlertid det, der mere end noget andet giver Kirken Karakter, selvom de er Centralpartiet underordnet. Det ligearmede »græske« Kors var i den romerske Kulturverden nøje knyttet til Gravkulturen; som Gravkirke har vi den mægtige Apostelkirke i Konstantinopel fra Kejser Justinians Tid med Kuppel over Korsskæringen og en Kuppel over hver af de 4 Korsarme; saaledes ogsaa i en Kirke i Efesus. Disse to Kirker efterlignedes i den i det 11. Aarh. ombyggede St. Markuskirke i Venedig, den eneste endnu bevarede Korskirke, der har nogen Lighed med Esbern Snares Kirke. Men allerede i Aaret 382 var dog med Apostelkirken i Konstantinopel som Forbillede af Ambrosius opført en Apostelkirke i Milano. Naar Esbern Snares Borgkirke fik den Form, kunde dette mulig skyldes, at han tillige har tænkt sig den som en Gravkirke; han blev dog, som bekendt, efter sin Død (1204) ikke bisat her, men i Sorø, hvor Broderen Absalon 3 Aar i Forvejen var bisat. Ogsaa disse Kendsgerninger peger da i Retning af Milano og Lombardiet — ligesom Døbefonten. Her stod i det 12. Aarh. Teglstensarkitekturen i sin højeste Blomstring. Det kan antages, at »Bygmesteren for Kallundborg Kirke maa have kendt kirkelig lombardisk Arkitektur af Selvsyn

og muligvis selv have hørt hjemme i Lombardiet«.

Men han har ikke slavisk efterlignet noget os kendt Bygningsværk; dette gælder ikke blot Kirkens



Fig. 10. Vor Frue Kirke (omkr. 1871). Lith. Heinrich Hansen. »Danske Mindesm.«

Form for Overhvælvning, der er noget for sig, men i fuldt saa høj Grad Kirkens ydre Opbygning, de 4 Korsarme-Taarne omkring Centraltaarnet, der gør Kirken til »et enestaaende Monument i samtlige Kristenhedens Lande«. Maaske

har Bygmesteren villet erstatte Virkningen af Kuplerne, som paa San Marco i Venedig, med de i Norden yndede Taarne. Med disse er den i hvert Fald bleven en nordisk Kirke, enten Idéen til Taarnene saa skyldes den ukendte Bygmester eller Bygherren Esbern Snare. Disse Taarne betegner en dansk Indsats i Tidens Arkitektur.

Det er disse Taarne, der giver Kirken dens enestaaende, trodsige, borgagtige Udseende; dens Taarnknippe syner milelangt udover Bakker og Fjord; det er dem, der giver den dens pragtfulde Silhuetvirkning, navnlig set nærved. Med al Beundring for dens skønne, maleriske Indre, saaledes som den fremtræder nu, efter Restaurationen, er den Oplevelse fra Torvet at se Kirkens mørke Silhuet mod en brandrød Aftenhimmel dog saa stor, at den aldrig glemmes i et modtageligt Sind.

Og den er endvidere det stejleste og stolteste Minde, vi ejer, om den Stortid i Danmarks Historie, da det søndersplittede Rige genvandt sin indre Fred, da ny Kræfter i Folket groede frem, da »Absalon byggede Borg ved Havn« og Esbern sin paa Banken ved Hærvig — ved Kalundborg.

Klicheerne til Fig. 3, 4 og 9 samt Fotografierne til Fig. 2 og 5 er laant af »Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker«, hvorfor her bringes en Tak. Fig. 1 Fot. efter Planche i »Kalundborg Kirke«.